

ANNELERİN BEBEK BESLENMESİ HAKKINDA BİLGİ DURUMLARININ BEBEKLERİN BÜYÜME VE GELİŞMELERİNE ETKİSİ*

Şenay OK**

Zeynep CONK***

ÖZET

Annelerin bebek beslenmesi ve anne sütünün yararları konusundaki bilgilerinin bebeğin büyüme-gelişme kriterlerine etkisini incelemek amacıyla kesitsel tipte bir çalışma yapılmıştır. Malatya il merkezinde yaşayan Mart 1997 doğumlu sağlıklı bebekler (260) çalışmaya katılmıştır. Veriler Mart 1998'de, annelerden yüz yüze görüşme ile anket formu, 12 aylık bebeklerin gelişim durumları ve yapılan ölçümler kullanılarak eğitilmiş anketörler tarafından toplanmıştır. Araştırmadaki bebeklerin % 94,2'sinin emzirildiği saptanmıştır. Araştırma sonucunda annelerin anne sütüyle beslenmenin önemi, bebek beslenmesi hakkında bilgi almaları, bebeğin büyüme-gelişmesini etkilediği belirlenmiştir ($p<0,05$). Çocukların çocukluğun her döneminde (bileşim ve miktarca) yeterli şekilde beslenmesi gerekmektedir. Bunun için annelerin gıdalara başlama zamanı ve ayına göre çocuğun alması gereken besinlerin nitelik ve niceliği konusunda ayrıntılı bilgi verilmelidir. Bu konuda hemşire-ebelere önemli görevler düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyüme-gelişme, bebek, anne sütüyle beslenme.

ABSTRACT

THE MOTHERS' INFANTS FEEDING KNOWLEDGE AND ITS EFFECT ON GROWTH-DEVELOPMENT OF THE INFANT

This cross-sectional study was carried out to determine how the mothers' knowledge on infant feeding and the importance of breast-feeding affects the growth-development of their infants. All healthy infants (260) who were living in the central of Malatya city which were born on March 1997 were included in the study. Data were collected during March 1998 from mothers in person. A questionnaire and growth measurement techniques were used for data collection. The 94.2 % of infants were breast-fed. Result of the study showed that the informations given to the mothers about the importance of breast-feeding, infants feedings and development had an effect on the growth-development the infants ($p<0,05$). Children at all ages are in need for a prefer (content and amount wise) nutritional intake. Therefore mothers' should be informed about the time of weaning, addition supplementary foods and the composition and the amounts of these foods. This makes up an important part of the role the nurse and midwives.

Key Words: Growth-development, infant, breast-feeding.

GİRİŞ

Bir ülkenin kalkınmasında ve gelişmesinde en önemli faktör topluma etkin sağlık hizmetlerinin götürülmesidir. Etkin sağlık hizmeti uygulamalarının her birinin amacı farklıdır. Bunların içinde büyüme ve gelişmeyi, sağlıklı yaşamayı, hastalıklardan korunmayı ve iyileşmeyi çabuklaştıran faktör

beslenmedir (Perk 1992, Baysal 1993). Çocuk sağlığı açısından beslenme ise daha büyük önem taşır. Çünkü büyüme ve gelişme olaylarının en yoğun ve hızlı bir biçimde gerçekleştiği yaşantı dönemi çocukluk dönemidir (Beyazova 1996). Çocukların büyük çoğunluğu, dünyaya sağlıklı olarak gelir.

*Bu çalışma 2000'li Yıllarda Sağlık Yüksek Okullarında Eğitimin Geleceği konulu (15-17 Haziran 2000, Malatya) Sempozyumunda poster bildirisi olarak sunulmuştur (Doktora Tezi).

**Selçuk Üniversitesi Konya Sağlık Y.O.(Öğr. Grv. Dr.)

***Ege Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu (Prof. Dr.)

Sağlıklı durumun devam edebilmesi ve organizmanın normal büyüme ve gelişmesini tamamlayabilmesi için çocuğun ilk günlerden itibaren ve çocukluğun her döneminde bileşim ve miktarca yeterli şekilde beslenmesi gereklidir (Baysal 1993).

Çocuğun olması gereken normal kilosunun biraz altında olduğu durumlarda bile ölüm riski artar. World Health Organization (WHO) tahminlerine göre, 1995 yılında gelişmekte olan ülkelerde, çoğunlukla önlenebilir nedenlerden her yıl öldüğü tahmin edilen 5 yaşından küçük 12 milyon çocuktan 6 milyonundan fazlasının, yani yüzde 55'inin ölümü malnütrisyona doğrudan ya da dolaylı biçimde ilgilidir. Yaklaşık 183 milyon çocuk, yaşına göre daha az kiloludur. UNICEF'e göre (1998); aşırı düşük kilolu çocukların, daha sonra ölme risklerinin normal kilolu çocuklara göre 8 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir (Bellamy 1998).

Hızlı büyümenin olduğu dönem olarak bilinen ilk 1 yılda bebeğin büyüme-gelişmelerinin istendik düzeye erişebilmesi ileri dönemlerine geçişte sağlıklı ön potansiyel sağlayacaktır. Bundan dolayı bebeklerin bulunduğu aya göre bileşim ve miktarca uygun, yeterli beslenmesi önemlidir.

AMAÇ

Araştırma, annelerin bebek beslenmesi, anne sütünün yararları hakkında bilgi durumlarının bebeğin büyüme-gelişme kriterlerine etkisini incelemek amacıyla yapıldı.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, annelerin bebek beslenmesi hakkında bilgi durumlarının 12 aylık bebeklerin büyüme gelişmelerine etkisini incelediğinden kesitsel tipte bir alan araştırmasıdır.

Araştırmanın evreni, Malatya il merkezinde Mart 1997'de doğan, fiziksel özürü olmayan sağlıklı bütün bebeklerden oluşmaktadır. Malatya il merkezindeki tüm sağlık ocaklarına gidilerek Ev Halkı Tespit Fişlerinden 01-31/03/1997 doğumlu bebeklerin sayıları belirlendi. Buna göre evren büyüklüğü 289 çocukla sınırlı olduğu için evren örneklem grubu olarak kullanıldı. Bu 289 bebekten 18 bebeğin ailesi il dışına taşınmış olduğundan, 11

bebeğin evi ise adreslerdeki çeşitli eksikliklerden dolayı aramalara rağmen bulunamadığından araştırmanın dışında bırakıldı. Araştırmaya alınan bebek sayısı 260'dır. Araştırmaya katılma oranı %89.9'dur. Araştırma Mart 1998'de uygulandı.

Veri toplama tekniği olarak anket formu, 12 aylık bebeklerin gelişim durumları ve yapılan ölçümler kullanıldı. Anket formu konu ile ilgili literatürden yararlanılarak geliştirildi (Foster and Anderson 1989, Coşkun 1991, Kavaklı 1992, Bertan ve Güler 1995, Neyzi 1995, Beyazova 1996, Hayran ve Özdemir 1996, Baysal ve Arslan 1997, Çavuşoğlu 1997). Anket formunda; ailenin yapısı, annenin bebek beslenmesi hakkında bilgisi, bebeğin büyüme-gelişmesi ile ilgili 50 soru yer aldı. Anket, evlere gidilerek yüz yüze görüşme yöntemi ile yapıldı. Anketler, Malatya Devlet İstatistik Enstitüsü Müdürlüğü'nde çalışan sekiz bayan anketör eğitilip, birlikte ön uygulama yapılarak, bebeklerin 12 aylık dönemine ilişkin ölçümleri alınarak ve büyüme-gelişmesi ile ilgili kriterleri gözlemlenerek dolduruldu. Bebeğin 12 aylık dönemine ilişkin kriterleri; bebeğin eline bir kalem vb. gibi bir cisim verilerek işaret ve baş parmağını kullanarak penset şeklinde cismi tutması, eşyaya tutunarak sıralaması, tay-tay durması, tek eli tutulduğunda adım atması, başbaşa yapması, annenin bebeğinden sarılıp-öpmesini istemesi şeklinde anne ve bebeğiyle kurulan iletişim ile bebeğe yaptırılarak gözlemlendi. Tarafsızlığın sağlanması açısından AÇS merkezi ve sağlık ocaklarında çalışanlar tercih edilmedi. Araştırma etiğine uyuldu. Araştırma için valilik izni alındı. Ayrıca bireysel olarak da sözel izin alınan annelere önce anket formu uygulandı, bebeğe ait veriler, standardize edilmiş olan el kantarı ve mezura ile ölçüm yaparak, gelişim ile ilgili kriterleri ise uygulatarak ve gözlemleyerek toplandı.

Araştırma verileri, bilgisayarda SPSS for Windows (6.01) istatistik paket programında girilip, tanımlayıcı istatistikler, iki ortalama arasındaki farkın önem testi, korelasyon analizi ve ki-kare testleri kullanılarak değerlendirildi. Aritmetik ortalamalar, standart sapma ile gösterildi.

Araştırma için İnönü Üniversitesi 97/20 Nolu Araştırma Fonundan mali destek sağlandı.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan ailelerin %79.2'si çekirdek, %18.5'i ataerkil ailedir. Annelerin yaş dağılımlarına bakıldığında %29.2'si 25-29, %28.8'i 20-24, %26.5'i 30-34 yaşlarındadır. Annelerin, %58'i okur-yazar ilköğretim mezunu, %20'si okur-yazar değilken babaların %45.3'ü ortaokul lise mezunu, %39.2'si okur-yazar ilköğretim mezunu, %4.6'sı ise okur-yazar değildir. Annelerin %91.5'i ev hanımıdır. Babaların %49.2'si işçi memur emekli, %46.5'i serbest meslekte çalışmakta, %3.8'i ise çalışmamaktadır.

Ailelerin %88.8'inin uzun süre yaşadığı yer il merkezidir. Ailedeki kişi sayısına bakıldığında %45'inin 5-8 kişilik oldukça kalabalık aile olduğu görülmektedir. Ailedeki çocuk sayısı incelendiğinde %31.1'i 2 çocuklu, %25'i 1 çocuklu iken çocuk sayısı 6 ve üzerinde olan aile sayısı %6.1'dir.

Araştırmadaki bebeklerin 133 (%51.15)'ü kız, 127 (%48.85)'si erkektir. Bu çalışmada, bebeklerin 245 (%94.2)'inin emzirildiği, 15 (%5.8)'inin ise emzirilmediği görüldü. 1993 Türkiye Nüfus Sağlık Araştırmasında (TNSA) Türkiye'de emzirmenin yaygın olduğu, çocukların tamamına yakınının (%95) belirli sürelerle emzirildikleri ortaya konulmuştur. Bu bulgu, Türkiye geneli ile benzerlik göstermektedir. 1993 TNSA göre 0-1 yaşta emzirilmeyen bebek oranı %1, 0-3 ayda hiç anne sütü almayan bebek oranı %6.4'dür. Aykut ve arkadaşlarının (1987) Kayseri'de yaptıkları çalışmada bebeklerin %5.2'sine hiç anne sütü verilmemiş olması bu çalışmanın bulgularına uymaktadır.

Bebeğini emzirmeyen 15(%5.8) anneye nedenleri sorulduğunda; 7(%46.7)'si bebeğin emmemesi, 3(%20.0)'ü sütünün olmaması, 2(%13.3)'si bebeğin küvezde kalmış olması, 2(%13.3)'si göğüs ucu olmaması, 1(%6.67)'i sütünün kesilmesi gibi nedenler belirtti.

Annelerin %81.2'si bebeklerini ağladıkça emzirmekte, %69.8'i bir emzirmede her iki memeyi emzirmektedir. Teknik olarak son emzirilen memenin bir sonraki emzirmede ilk önce emzirilmesi gerekirken; %23.3'ü bu şekilde emzirmektedir. Emzirme öncesi meme temizliğinin yapılmasına baktığımızda, %40.8'i

meme temizliğini yapmamakta, %25' i ise su ile yapmaktadır.

Annelerin anne sütü verme nedenlerinin dağılımına bakıldığında 150(%50.5)'si iyi, faydalı, sağlıklı ve besleyici gıda olduğunu, 52(%17.5)'si bebeğinin sağlıklı olması için anne sütü verdiğini belirtirken, 33(%11.1)'ü anne sütü verdiğini fakat bu konuda bilgisi olmadığını ifade etti. Bu çalışmada, anne sütü verdiğini fakat bu konuda bilgisi olmadığını belirten %11.1 oranı, bu alanda çalışan hemşire-ebelerin ev ziyaretlerinde anne sütünün önemine değinerek bu konuyu gözardı etmemeleri açısından önemli bir bulgudur.

Bebeğe ilk 4-6 ay anne sütüne ilave besin vermeyen anne 91(%35.0) iken veren anne 169(%65.0)'dur. 1993 TNSA göre ilk 4-6 ay anne sütü yanında su verilen bebeklerin (fully breastfed) oranı %46'dır. Bu konuda yapılan bir çalışmada (Erdem 1995) bebeklerin %63.5'ine 0-3 ay içinde ek besine başlanıldığını görülmektedir. Gürakan ve arkadaşlarının (1993) araştırmasında bu oran %45'dir. 1993 TNSA göre bebekler 2-3 aylık olduğunda ek gıda alanlar hızla artmakta %53'e ulaşmaktadır. Bu oran farklılığı araştırma lehine daha az olduğu görülmektedir. Bebeklere ilk 4-6 ay anne sütüne ilave verilen gıdaların dağılımlarına bakıldığında %21.4'üne hazır mama, %20.7' sine muhallebi, %16.3'üne meyve suyu verilmektedir. Bebeklere ilk 4-6 ay anne sütü dışında hiçbir şey verilmemelidir (Bertan ve Özcebe 1995, Çoşkun 1996, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü 1997).

Bebeğe ilk 4-6 ay biberonla süt, mama vs. veren anneler %38.5 iken vermeyen anne %61.5' dir. Annelere, bebeğine ilk 4-6 ay biberonla süt, mama vs vermelerinde kimden veya nereden etkilendiği sorulduğunda; %87'si kendilerinin verdiğini ve kimseden etkilenmediğini, %8'i yakın büyüklerinden etkilendiklerini, %2'si komşusundan etkilendiğini, %3'ü doktorun söylediğini ifade etti. Bebeği her beslemeden önce biberonu kaynatan anne %1, günde bir kez kaynatan anne %24 iken sıcak su ile yıkayan %45' dir.

İlk 4-6 ay biberonla süt, mama vs veren 100 anneden hazır mama veren 36 anneye, mamayı hazırlayış şekilleri soruldu ve alınan

cevapların değerlendirilmesi sonucu, mamayı uygun şekilde hazırlayan anne %55.6 iken, uygun şekilde hazırlamayan özellikle suyu kaynatmayan anne %44.4'dür. Hazır kutu mamaların uygun yerde saklanıp saklanmadığını araştırmak için sorulan soruya alınan yanıtta göre %100' ü de uygun yer yani buzdolabında saklamaktadır. Hazır kutu mamaların kutularını atma zamanı sorulduğunda %97.2' si 5-7 gün içinde atıklarını belirtti.

İlk 4-6 ay biberonla süt, mama vs veren 100 anneye, biberonla beslerken bebeklerini nasıl tuttıkları soruldu, buna göre; %51'i kucağında, %26'sı yere yatırıp başının

altına yastık koyarak, %21'i yere yastıksız yatırarak, %2'si bazen kucağında bazen de yatırarak beslediklerini ifade etti. Annelerin %99.6'sı beslenme sonrası bebeklerinin gazını çıkardığını, %41.5' i bebeğe emzik verdiğini belirtti.

Bebeklere ek gıda başlanıp başlanmadığı soruldu ve 256(%98.5)'sı ek gıda başladığını 4(%1.5)'ü ise henüz ek gıda başlamadığını ifade etti. 1993 TNSA göre 0-1 yaşta ek gıdaya başlamayan %66.1, başlayan %32.9'dur. Bu bulgu, benzerlik göstermemekle birlikte Malatya il merkezinde bu ilerleme oldukça sevindiricidir.

Tablo 1. Bebeklerde Ek Gıdaya Başlama İle İlgili Bazı Bulguların Dağılımı

EK BESİN	Veren		EK GIDAYA BAŞLAMA		Ortalama (Ay)	Min-Max (Ay)
	n	%	n	%		
Süt ve süt yerine geçen muhallebi,yoğurt vb	249	95.8	11	4.2	5.4±2.3	1-12
Yumurta	229	88.1	31	11.9	7.0±2.0	2-12
Sebze çorbası/yemekleri	245	94.2	15	5.8	6.8±2.0	2-12
Taze sıkılmış meyve suyu ve meyve	247	95.0	13	5.0	6.0±2.0	2-12
Kıymalı dolma, yemek vb., köfte	222	85.4	38	14.6	8.5±2.0	3-12

Bebeklerde ek gıdaya başlama ile ilgili bazı bulguların dağılımına göre, bebeklere süt ve süt yerine geçen, muhallebi, yoğurt, peynir vb. ek besine $X=5.4±2.3$ ay, yumurtaya $X=7.0±2.0$ ay, sebze çorbası, sebze yemeklerine $X=6.8±2.0$ ay, taze sıkılmış meyve suyu ve meyveye $X=6.0±2.0$ ay, kıymalı dolma, yemek vb., köfteye $X=8.5±2.0$ ay başladıkları bulundu. Süt ve süt yerine geçen, muhallebi, yoğurt, peynir vb. ek besine 4-6 ayda, yumurtaya 4-6 ayda, sebze çorbası, sebze yemeklerine 4-6 ayda, meyveye 4-6 ayda, kıymalı dolma, yemek vb. köfteye 6-9 ayda başlanması

gerekmektedir (TC Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü 1991, Baysal ve Arslan 1997, TC Sağlık Bakanlığı TSH Genel Müdürlüğü ve Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü 1997). Süt ve süt yerine geçen, muhallebi, yoğurt, peynir vb. ek besine 5.4±2.3 ayda başlandığından erken olduğu, yumurtaya 7.0±2.0 ayda başlandığından geç başlanıldığı, sebze çorbası, sebze yemeklerine 6.8±2.0 ayda başlandığından geç başlanıldığı, taze sıkılmış meyve suyu ve meyveye 6.0±2.0 ayda başlanıldığından geç başlanıldığı, kıymalı dolma, yemek vb., köfteye 8.5±2.0

başlanıldığından geç başlanıldığı söylenilebilir. Çocukların, çocukluğun her döneminde bileşim ve miktarca yeterli şekilde beslenmesi gereklidir (Baysal 1993). Anne sütü 4-6. aydan sonra bebeğin bazı besin gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalır. Bazı ek gıdalar yavaş yavaş eklenerek bebeğin anne sütü ile beslenmeden erişkin tip beslenme dönemine sorunsuz olarak geçmesi sağlanmalıdır. Bunun için annelere ek gıdalara başlama zamanı ve ayına göre çocuğun alması gereken besinlerin nitelik ve niceliği konusunda ayrıntılı bilgi verilmelidir.

Annelerin %68.8'i bebeklerini anne sütüyle beslemenin önemi hakkında bilgi aldığını ve %18.4'ü bilgiyi sağlık ocağı hemşire ve ebesinden, %7.7'si sağlık ocağı doktorundan, %52.2'si yakın büyüklerinden, %9.2'si TV, radyo gibi iletişim araçlarından aldıklarını belirtti. Bu konuda yapılan bir çalışmada (Öktem ve ark. 1997) annelerin anne sütü hakkında bilgileri daha çok aile içi yakınlarından öğrendiklerinin belirtilmesiyle benzerlik göstermektedir. Yine aynı çalışmada annelerin %19'unun anne sütü hakkında bilgileri sağlık personelinde aldığı belirtilmektedir. Bu çalışmada, sağlık personelinde bilgi alan %26.1 olduğundan, bu bulgu ile benzerlik bulunamadı. Ok'un (1991) araştırmasında, annelerin anne sütüyle beslenmenin önemi hakkında bilgi aldıkları kaynaklar arasında %4.9 ile hemşire-ebeler gelmektedir. Bu bulgu da benzer olmamakla birlikte artış sevindiricidir. TV, radyo gibi iletişim araçlarından bilgi alanların oldukça az olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi AÇS hizmetleri Temel Sağlık Hizmetleri tarafından da öncelikli ve vazgeçilmez hizmetler olarak ele alınmaktadır. Bu hizmetlerin sunulmasında hemşirelere oldukça önemli görevler düşmektedir. Halk Sağlığı Hemşireleri ev ziyaretleri vasıtasıyla bu görevleri yerine getirmektedirler.

Annelere bebeklerinin anne sütü dışındaki besinleri toplam kaç öğünde aldıkları soruldu, buna göre %40.6'sı 3 öğün, %29.3'ü 4 öğün, %0.7 si 1 öğün almaktadır. Annelerin ek besinlere geçmesi sevindirici olup bebeğin

sağlıklı büyüme-gelişmesini sağlamak için 12 aylık bebeğin günde 4 öğün alması gerekmektedir (Baysal ve Arslan 1997, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü 1991, TC. Sağlık Bakanlığı TSH Genel Müdürlüğü ve Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü 1997). Bu bulgu da sağlık ocağı hemşire-ebelerin aylara göre annelere bebek beslenmesi bilgisi vermesi açısından önemlidir.

Annelere bebeklerinin nasıl beslenmesi gerektiği konusunda bilgi alıp almadıkları soruldu ve 159(%61.2)'u bilgi aldıklarını belirtirken, 101(%38.8)'i bilgi almadıklarını belirtti. Buna göre %24.6'sı sağlık ocağı hemşire veya ebesinden, %39.3'ü yakın büyüklerden bilgi aldığını ifade etti.

12 aylık kız bebeklerin kilolarına göre persentil dağılımları 30(%22.6)'u %50-75 persantilde, 4(%3.0) bebek ise %3'ün altındadır. Erkek bebeklerin ise 29(%22.8)'u %50, 1(%0.7) bebek ise %3'ün altındadır. 12 aylık kız bebeklerin boylarına göre persentil dağılımları 28(%21.1)'i %25-50 ve %50-75, 2(%1.5) bebek ise %3'ün altındadır. Erkek bebeklerin ise 39(%30.7)'u %50, 2(%1.6) bebek ise %3'ün altındadır. 12 aylık kız bebeklerin başçevrelerine göre persentil dağılımları 37(%27.8)'si %50, 2(%1.5) bebek ise bebek ise %3'ün altındadır. Erkek bebeklerin ise 28(%22.0)'i %25-50, 2(%1.6) bebek ise %3'ün altındadır. 12 aylık bebeklerin göğüs çevresi kızlarda $X=48.1 \pm 3.0$ cm, erkeklerde ise $X=48.8 \pm 3.0$ cm'dir.

Bebeğin ilk 6 ay anne sütü alma süresi ile bebeğin 12 aylık kilosu, boyu, baş ve göğüs çevresi arasında korelasyon analizi yapıldı, arasındaki ilişki göğüs çevresinde negatifken diğerleri pozitif olmasına rağmen istatistiksel olarak fark anlamlı bulunamadı ($p>0.05$). Bebeğin 6 ve üzeri ayda anne sütü alma süresi ile bebeğin 12 aylık boyu, baş ve göğüs çevresi arasında korelasyon analizi yapıldı, arasındaki ilişki negatifken istatistiksel olarak fark anlamlı bulunamadı ($p>0.05$). Bebeğin 6 ve üzeri ayda anne sütü alma süresi ile bebeğin 12 aylık kilosu arasında ilişki negatif ve istatistiksel olarak fark anlamlı bulundu ($p=0.002$) ($r=-0.21$) ($p<0.05$).

Tablo 2. Bebeklerin Anne Sütü Alma Sürelerine Göre 12 Aylık Ölçülerine Ait Bazı Bulguların İncelenmesi

<u>12 AYLIK BEBEĞİN ÖLÇÜLERİ</u>	<u>ANNE SÜTÜ ALMA SÜRESİ</u>	<u>X±SS</u>	<u>t</u>	<u>p</u>
Kilo	0-6 ay anne sütü alan	10017.2±1053.8gr	0.368	p>0.05
	7-12 ay anne sütü alan	9855.7±1229.6gr		
Boy	0-6 ay anne sütü alan	74.5±2.9cm	0.040	p<0.05
	7-12 ay anne sütü alan	73.5±3.2cm		
Baş çevresi	0-6 ay anne sütü alan	46.2±1.3cm	0.271	p>0.05
	7-12 ay anne sütü alan	46.5±2.0cm		
Göğüs çevresi	0-6 ay anne sütü alan	48.6±2.5cm	0.670	p>0.05
	7-12 ay anne sütü alan	48.4±3.2cm		

İlk 6 ay anne sütü alan ve 6 aydan sonra anne sütü almaya devam eden bebeklerin 12 aylık kilo, boy, baş ve göğüs çevresi arasında iki ortalama arasındaki farkın önem testi (t-testi) yapıldı (Tablo 2). İlk 6 ay anne sütü alan ve 6 aydan sonra anne sütü almaya devam eden bebeklerin 12 aylık boyu arasında fark, ilk 6 ay anne sütü alan bebekler lehine anlamlı bulundu ($p<0.05$). Çivi ve ark (1997) yaptıkları çalışmada anne sütü almama ile zayıflık ve kısalık arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p=0.022$, $p=0.03$) Lucas (1997) çocuklarda büyümenin anne sütüyle beslenmede daha hızlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu bulgular ile araştırmada farklılık görülmektedir. Bu farklılığın nedeni ise ek gıdaya başlamadaki gecikme veya yeterli beslenme ile ilgili olabilir. Bebeğin 6 ve üzeri ayda anne sütü alma süresi ile bebeğin 12 aylık kilosu arasında ters ilişki olması, anne sütü almaya devam eden

bebeklerin yeterince beslenmediklerini göstermesi ve hemşire-ebelerin annelere bebek beslenmesi konusunda bilgi vermeleri gereği açısından son derece önemlidir.

Bebeğin anne sütü alma süresi ile bebeğin 6. ayda desteksiz oturması, 7. ayda emeklemesi, tay-tay durması, tek eli tutulduğunda adım atması arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunamadı ($p>0.05$).

Bebeğin ilk 4-6 aydan önce anne sütüne ilave besin alma durumuna göre bebeğin istenince sarılıp öpmesi arasında istatistiksel olarak fark sadece anne sütü alan bebekler lehine anlamlı bulundu ($p<0.05$). İlk 4-6 ayda anne sütüne ilave besin alan bebeklerin %86.4'ü, sadece anne sütü alan bebeklerin %94.6'sı istenince sarılıp öpme gibi davranışlar yapmaktadır.

Tablo 3. Annenin Anne Sütüyle Beslenmenin Önemi Hakkında Bilgi Alması İle 12 Aylık Bebeğin Bazı Gelişim Kriterlerinin İncelenmesi

BEBEĞİN BAŞBAŞ YAPMASI						
		Evet		Hayır		Toplam
Anne Sütüyle Beslenme		n	%*	n	%*	n
Bilgisi						%**
Bilgi Alan		161	89.9	18	10.0	179
Bilgi Almayan		62	76.5	19	23.5	81
Toplam		223	85.8	37	14.2	260
X ² =8.204 SD=1		p<0.05				
İŞARET VE BAŞ PARMAĞINI KULLANMASI						
		Evet		Hayır		Toplam
Anne Sütüyle Beslenme		n	%*	N	%*	n
Bilgisi						%**
Bilgi Alan		98	54.7	81	45.3	179
Bilgi Almayan		30	37.0	51	63.0	81
Toplam		128	49.2	132	50.8	260
X ² =6.999 SD=1		p<0.05				
EŞYAYA TUTUNARAK SIRALAMASI						
		Evet		Hayır		Toplam
Anne Sütüyle Beslenme		n	%*	n	%*	n
Bilgisi						%**
Bilgi Alan		174	97.2	5	2.8	179
Bilgi Almayan		70	86.4	11	13.6	81
Toplam		244	93.8	16	6.2	260
Fisher's ki-kare p<0.05 (0.0016)						
X ² =11.235 SD=1		p<0.05				
BEBEĞİN İSTENİNCE SARILIP, ÖPMESİ						
		Evet		Hayır		Toplam
Anne Sütüyle Beslenme		n	%*	n	%*	n
Bilgisi						%**
Bilgi Alan		169	94.4	10	5.6	179
Bilgi Almayan		63	77.8	18	22.2	81
Toplam		232	89.2	28	10.8	260
* Satır Yüzdesi ** Kolon Yüzdesi						
X ² =16.054 SD=1		p<0.05				

Annenin anne sütüyle beslenmenin önemi hakkında bilgisine göre bebeğin başbaş yapması, işaret ve baş parmağını kullanması, eşyaya tutunarak sıralaması, istenince sarılıp, öpmesi arasında istatistiksel olarak fark bilgi alanlar lehine anlamlı bulundu (p<0.05). Anne

sütüyle beslenmenin önemi hakkında bilgi alan annelerin bebeklerinin %89.9' u başbaş yapmakta, %54.7' si işaret ve baş parmağını kullanmakta, %97.2' si eşyaya tutunarak sıralamakta, %94.4'ü istenince sarılıp, öpmektedir (Tablo 3).

Tablo 4. Annenin Bebek Beslenmesini Hakkında Bilgi Alması İle Bebeğin İstenince Sarılıp, Öpmesinin İncelenmesi

<u>Annenin Bebek Beslenme Bilgisi</u>	<u>BEBEĞİN İSTENİNCE SARILIP, ÖPMESİ</u>		<u>Hayır</u>		<u>Toplam</u>	
	<u>Evet</u>					
	<u>n</u>	<u>%*</u>	<u>n</u>	<u>%*</u>	<u>n</u>	<u>%**</u>
Bilgi Alan	148	93.1	11	6.9	159	61.2
Bilgi Almayan	84	83.2	17	16.8	101	38.8
Toplam	232	89.2	28	10.8	260	100.0

* Satır Yüzdesi ** Kolon Yüzdesi
 $X^2=6.316$ SD=1 p<0.05

Annenin bebek beslenmesi hakkında bilgi alma durumuna göre bebeğin istenince sarılıp, öpmesi arasında istatistiksel olarak fark bilgi alanlar lehine anlamlı bulundu ($p<0.05$). (Tablo 4). Bilgi alan annelerin bebeklerinin %93.1'i istenince sarılıp öperken, bilgi almayanların ise %83.2' si sarılıp, öpmektedir. Yapılan bir çalışmada, annelerin bilgi düzeylerinin bebeğin motor gelişiminde önemli farklılık yarattığı saptanmıştır (Mağden 1989). Yurdakök (1991)' ün belirttiği gibi anne sütüyle beslenen bebeklerin daha erken aylarda yürüdükleri gösterilmiştir ile sonuçlar benzerlik göstermektedir. Çocuğun sağlıklı gelişimi üzerinde, annenin eğitim düzeyinin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Özçelik ve Sürücüoğlu'nun da (1994) benzer olarak belirttiği gibi, çocukların anne sütü alma durumu ile büyüme ve gelişme arasında anlamlı bir ilişki saptandı.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada bebeklerin %94.2'sinin emzirildiği %5.8' inin emzirilmediği saptandı. Emzirmeyen annelere sorulan sorular neticesinde göğüs ucu olmaması, sütünün olmaması, kesilmesi, bebeğin emmemesi gibi nedenler ileri sürüldüğü görüldü. Bunlar uygun eğitim ve bakımla çözülebilecek sorunlar olduğundan anne sütünü destekleyen gruplar oluşturulmasının teşviki, birinci basamak sağlık hizmetlerinde anne sütünün yararlarının anlatılması, anne sütünün yararları ve emzirme

tekniki konusunda eğitim programları düzenlenmesi, hem annelerin anne sütü konusundaki bilgilerinin pekiştirilmesi hem de bütün ailenin bilgilendirilmesi, hem de sağlık personelinin bu konudaki bilgisinin eğitim yapabilecek düzeye getirilmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır (Arcasoy ve ark 1994, Bellamy 1998, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü ortak raporu, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü Unicef Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü 1997, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü 1997). Hemşireler, ebeveyn ve çocuklarının ihtiyaçları olan bilgiyi uyarlama ve bilgiyi verme için eğitimsel bilgisini geliştirmelidir (Rosenblum 1994). Emzirmeyi destekleyen grupların oluşumunu sağlamalı ve taburcu olan anneleri bu gruba katılmaya teşvik etmelidir (Arcasoy ve ark 1994, Bellamy 1998, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü ortak raporu, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü Unicef Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü 1997, TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü 1997). Hemşireler prenatal dönemde, ebeveynlerin emzirme ve diğer beslenme yöntemlerine ilişkin tutumlarını inceleyip, bu dönemde emzirmeye ilgi duyan annelere, göğüs anatomisi, fizyolojisi ve göğüs dokusunu nasıl hazırlayacaklarını öğretmelidir (Çavuşoğlu 1997).

Bebeğin 6 ve üzeri ayda anne sütü alma süresi ile bebeğin 12 aylık kilosuna arasında ilişki negatif ve istatistiksel olarak fark anlamlı bulundu ($p=0.002$) ($r = -0.21$) ($p < 0.05$). İlk 6 ay anne sütü alan ve 6 aydan sonra anne sütü almaya devam eden bebeklerin 12 aylık kilo, boy, baş ve göğüs çevresi arasında iki ortalama arasındaki farkın önem testi (t-testi) yapıldı. İlk 6 ay anne sütü alan ve 6 aydan sonra anne sütü almaya devam eden bebeklerin 12 aylık boyu arasında fark, ilk 6 ay anne sütü alan bebekler lehine anlamlı bulundu ($p < 0.05$).

Araştırma sonucunda annelerin anne sütüyle beslenmenin önemi, bebek beslenmesi hakkında bilgi almaları, bebeğin büyüme-gelişmesini etkiledi ($p < 0.05$). Annelerin anne sütüyle beslenmenin önemi, bebek beslenmesi hakkında bilgi almaları, bebeğin büyüme-gelişmesini etkilediğinden annelerin eğitime önem verilmelidir.

Araştırmaya katılan annelerin, bebeklerine yumurtaya, sebze çorbasına, sebze yemeklerine, taze sıkılmış meyve suyu ve meyveye, kıymalı dolma vb. yemeklere yaklaşık bir ay kadar geç başlanıldığı, bir günde %40.6 bebeğe 3 öğün, %29.3 bebeğe 4 öğün, %0.7 bebeğe 1 öğün verildiği saptandı.

KAYNAKLAR

Arcasoy M ve ark. (1994). Çocukta Fizik Bakı ve Beslenme. 1. Baskı. Kanyılmaz Matb. İzmir. ss. 269-73.

Aykut M ve ark. (1987). Kayseri'de grup başkanlığı bölgesinde 3-36 aylık çocuklarda malnütrisyon durumu. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi. 44 (2): 223-9.

Baysal A, Arslan P (1997). Doğumdan Yetişkinliğe Çocuk Yemekleri Çocuğun Bilinçli ve Sağlıklı Beslenmesi. 2. Basım. Özgür Ajans, İstanbul. ss. 42-8.

Baysal A (1993). Genel Beslenme. 8. Baskı. Feryal Matbaacılık San. ve Limited Şti., Ankara. ss. 9-11, 103-41.

Bellamy C (1998). Dünya Çocuklarının Durumu 1998. UNICEF. Barok Ofset Matb., Ankara.

Çocukların çocukluğun her döneminde bileşim ve miktarca yeterli şekilde beslenmesi gerekmektedir. Anne sütü 4-6 aydan sonra bebeğin bazı besin gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalır. Bazı ek gıdalar yavaş yavaş eklenerek bebeğin anne sütü ile beslenmeden erişkin tip beslenme dönemine sorunsuz olarak geçmesi sağlanmalıdır. Bunun için annelere ek gıdalara başlama zamanı ve ayına göre çocuğun alması gereken besinlerin nitelik ve niceliği konusunda ayrıntılı bilgi verilmelidir. Bu konuda hemşire-ebelere önemli görevler düşmektedir.

Ek besinlere zamanında başlanmak kaydıyla anne sütünün yeterli süre verilmesi, en önemlisi çocuğun nicelik-nitelik yönünden ayına/yaşına ve ailenin ekonomik durumuna uygun beslenme programı gibi konular bu eğitim kapsamına girmelidir. İlk çocuğu olanlara emzirme tekniği, önemi, bebek bakımı, bebek beslenmesi hakkında ebeveynlere eğitim verilmesi, sağlık ocaklarında kurslar açılması gibi önerilerde bulunulabilir. Bu eğitimlerde anne sütünün bebek büyüme-gelişmesine önemi anlatılmalıdır. Annelere yaygın, yoğun ve sürekli bebek-çocuk beslenme eğitimi yapılmalıdır.

Bertan M, Güler Ç (1995). Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Özışık ofset, Ankara, ss. 294-302.

Bertan M, Özcebe H (1995). Bölüm 20: Halk Sağlığı: Büyümenin İzlenmesi. Editör: Yurdakök, M., Coşkun T., Pediatri. Özışık Ofset Ankara. ss. 840-47.

Beyazova U (1996). Çocukta Gelişme ve Davranış. Editör: Howard R, and other. Behrman RE, Kliegmen R M, Nelson Essentials of Pediatrics. Second Edition. Türkçe. ss. 1-55.

Çavuşoğlu H (1997). Çocuk Sağlığı Hemşireliği. 2. Cilt. 3. Baskı. Bizim Büro Basımevi, Ankara. ss. 45-56.

Coşkun T (1991). Ek gıdalara başlama (weaning) döneminde beslenme. Katkı Pediatri Dergisi. Anne Sütü Özel Sayısı. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim

Dalı ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını, Ankara.12 (5-6), 630-36.

Coşkun T (1996). Çocuk beslenmesinde temel ilkeler. Katkı Pediatri Dergisi. Beslenme-I Özel Sayısı. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını, Ankara. 17(1) : 7-36.

Çivi S ve ark. (1997). Konya ili çimenlik bölgesinde 0-59 ay bebeklerde gelişme düzeyleri ile ishal ve üsye prevalansları. V. Halk Sağlığı Günleri (Beslenme ve Yasal Durum) Bildiri Özet Kitabı. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Isparta. 8-10 Eylül, ss. 120.

Erdem G (1995). Kılavuz sağlık ocağı bölgesindeki 15-49 yaş grubu annelerin çocuk beslenmesi konusundaki bilgi ve uygulamaları. Toplum Sağlığı Hemşireliği Bilim Uzmanlığı-1993. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Yayınları II. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Lisans Üstü Tez Özetleri 1989-1994. Ankara, ss. 55-6.

Foster RLR, Anderson Jo TT (1989). Family-Centered Nursing Care of Children. W.B. Saunders Comp. pp. 167-246.

Gürakan B ve ark. (1993). Multipar annelerin anne sütü ile ilgili deneyimleri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. 36 (1):1-10.

Hayran M, Özdemir O (1996). Bilgisayar İstatistik ve Tıp. 2.Baskı. Medikomat Ofset. ss. 244-246.

Kavaklı A (1992). Çocukluk Yaşlarında Büyüme ve Gelişme. Hilal Matb., İstanbul. ss.61-71.

Lucas A. et al (1997). Breastfeeding and catch-up growth in infants born small for gestational age. Acta-Paediatr. 86(6) Jun., 564-9.

Mağden D (1989). İlk 4-6 aylık bebeklik döneminde bazı değişkenlerin motor gelişime etkisinin incelenmesi ve bebeklerin boy ve ağırlıklarının Türk standartları ile karşılaştırılması. Sağlık Dergisi. T.C. Sağlık Bakanlığı. 61 (4): 54-62.

Neyzi O (1995). 0-5 Yaş çocuklarda beslenme durumu ile büyüme süreci arasındaki ilişkiler. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi. 4 (10) Ekim, 334-37.

Ok Ş (1991). Sağlıklı çocuk polikliniğine başvuran annelerin anne sütü verme eğilimi ve buna etki eden faktörlerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Öktem F ve ark. (1997). Isparta bölgesinde yenidoğan bebek annelerin anne sütü hakkında bilgileri ve uygulamaları. V. Halk Sağlığı Günleri (Beslenme ve Yasal Durum) Bildiri Özet Kitabı. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Isparta. 8-10 Eylül, ss. 129.

Özcelik AÖ, Sürücüoğlu MS (1994). Etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi; ülkemizde 0-5 yaş grubu çocuklarda malnutrisyon. Sendrom. Mart, 51-4.

Perk M (1992). Besin Sağlığı. Editör: Güçhan, N. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Hemşirelik Önlisans Eğitimi. Halk Sağlığı Hemşireliği. Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No:266. ETAM A.Ş. Web-Obset, Eskişehir. ss. 250-70.

Rosenblum RK (1994). Developing a pediatric patient-family education program. Pediatric Nursing. 20 (4) July-August, 359-62.

TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü (1991). Anne Çocuk Yaşatma Programı. Bebeğinizin Beslenme Rehberi. Wyeth Lab AŞ,İstanbul.

TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü (1989). Emzirmenin Korunması, Özendirilmesi ve Desteklenmesi. Doğum Hizmetlerinin Özel Rolü. WHO/UNICEF Ortak Raporu.

TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü, Unicef, Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü (1997). Anne Sütü Muadillerinin Pazarlanmasıyla İlgili Uluslararası Yasa. Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü tarafından bastırılmıştır.

TC. Sağlık Bakanlığı AÇS/AP Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Demographic and Health Surveys Macro International Inc. (1994). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1993. Ankara.

TC. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü (1997). Toplumun Beslenmede Bilinçlendirilmesi. Saha Personeli İçin Toplum Beslenmesi Programı Eğitim Materyali. Ankara.

Yurdakök M (1991). Anne sütü ile beslenme ve erişkin sağlığı. Katkı Pediatri Dergisi. Anne Sütü Özel Sayısı. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı ve Çocuk Sağlığı Enstitüsü Yayını, Ankara.12 (5-6): 526-31.